

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

הפסד ושימוש בספיחי שביעית

יחידה מספר 15

ביחידה הקודמת התחלנו ללמוד על איסור ספיחים. למדנו שיש מחלוקת תנאים אם הספיחים אסורים מן התורה או מדרבנן, וכן אלו ירקות אסורים כספיחים. ביחידה זו נעסוק בעיקר בשאלה מה מותר לעשות עם הספיחים. אם אסור לאכול אותם, האם מותר להשחית אותם? וכן אם איסור ספיחים אוסר באכילה או גם בהנאה. לאחר מכן נפרט מספר חריגים מהאיסור.

האם איסור "לאכלה ולא להפסד" חל על ספיחים האסורים באכילה?

משנה מסכת שביעית פרק ה משנה ד

לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית, וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית, בית שמאי אומרים: עוקרין אותן במארופות של עץ, ובית הלל אומרים: בקרדומות של מתכות

עקירת הירקות הללו דורשת חפירה בקרקע, העשויה להיראות כעיבוד הקרקע. בית שמאי ובית הלל חולקים אם יש לבצע את העקירה באופן שונה לחלוטין מהעקירה הרגילה, בכדי שלא תהיה מראית עין של עיבוד, או שאין צורך בשינוי כה משמעותי.¹

אך לירושלמי יש שאלה בסיסית יותר: האם מותר לעקור ירקות בשביעית?

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ה הלכה ב

רבי יוסי בשם רבי לא: תפטר שעקרן עד שלא צימחו

פירוש רידב"ז לירושלמי מסכת שביעית פרק ה הלכה ב

קשה, למה בשביעית מותר לעוקר? ומשני רבי יוסי בשם רבי אילא: תפטר שעקרן עד שלא צמחו, פירוש דבשהתחיל לצמוח אז אסור לעוקרו... בשביעית... אבל קודם שהתחיל לצמוח מותר²

בתוספות יום טוב מחדד את הבעיה ומדייק:

תוספות יום טוב מסכת שביעית פרק ה משנה ד

לפי מה שכתבתי לקמן משנה ו בשם הרמב"ם דכל הספיחים אסורים באכילה יש לפרש כשעוקרם ואינו רשאי לאוכלן הוי כאילו הפסידן בידיים ורחמנא אמר לאכלה ולא להפסד

אילו היה מותר לאכול את הירק, לא היה שום פגם בעקירה – כל ירק נאכל אחרי קטיף! הבעיה כאן היא שהקטיף אינו מוביל לאכילה, שהרי אסור לאכול את הירקות הללו. יוצא שהקטיף רק מנתק את הירק ממקור חיותו, לפני שיש אפשרות ליהנות ממנו - באכילתו.

אך הרב חיים סופר (ה'תקפ"ב-ה'תרמ"ו), מגדולי פוסקי הונגריה בדורו, שהנהיגו את הבידול בין האורתודוקסים והרפורמים באירופה) תמה על כך:

¹ פרשני המשנה חולקים אם בית הלל סוברים שיש בזה שינוי כלל, ואכמ"ל.
² ביחידה הקודמת הזכרנו את פירוש המשניות לרמב"ם, המסביר שמשנה זו עוסקת בירקות שהגיעו לבשלות מלאה לפני השמיטה. החזון איש אומר שאם הירק הגיע לבשלות מלאה לפני השמיטה, הרמב"ם מודה שאינו נאסר משום ספיחים. כאן אנו רואים שיש טעם שונה, שהירושלמי מבאר שמדובר בירקות שהגיעו לבשלות מלאה לפני השמיטה.
שימו לב לטמון בדבריו: הרמב"ם מודה שלא רק לעניין ספיחים, אלא גם לעניין קדושת השביעית הולכים לפי זמן הבשלות, ולא הקיטה.

קול סופר מסכת שביעית פרק ה משנה ד

קשה לי! אם הפרי עומדת לאכילה, אז אמרה התורה 'לאכלה' ולא להפסד. אבל אם הספיחים אסורים באכילה, אם כן בלאו הכי ייפסדו, ממילא יוכל גם האדם להפסידו! וצריך לומר: יען מן התורה מותרים באכילה, רק רבנן אסרו באכילה, נקרא 'לאכלה' ולא להפסד!

הקול סופר אומר שאמנם מדרבנן ירקות אלו אסורים באכילה, אך מכיוון שמן התורה מותר לאכול אותם, ציווי התורה 'לאכלה' ולא להפסד נשאר במקומו.

ביחידות הקודמות נגענו בשאלה אם איסורי הפסד וסחורה נובעים מקדושת הפירות, או מהפגיעה בזכות האחרים בפירות. נראה שקושיית הקול סופר מניחה שאין איסור לפגוע בפירות מצד קדושתם, אלא רק מצד זכות האחרים בהם. גם בתשובה הוא אינו עונה: גם אם אין אפשרות לאכול, הפירות עדיין קדושים. תשובתו היא שהתורה מזהה את הפירות הללו כראויים לאכילה, ולכן פגיעתם עדיין מזוהה כפגיעה בממון החברה (למרות שחז"ל אינם מאפשרים מימוש של הזכות הזאת).

החזון איש מתלבט בדברים:

חזון איש שביעית סימן ט אות ו

וכשתולשין ספיחין בשביעית מניחין אותן לירקב במקומו, אבל אין מפסידין אותן בידיים, כיון שמן התורה הן קדושין בקדושת שביעית. ואפשר כיון שאסרום חכמים מותר לאבדן ביד. וירק שהוא כעין בוסר ולא הגיע לעונת המעשרות אפשר דאסור לעקרו כיון דמהתורה הוא קדוש בקדושת שביעית

הערנו שלכאורה הקול סופר מתייחס לפגיעה בזכות האחרים, ומתעלם מקדושת השביעית. החזון איש מתלבט אם יש הבדל בין תלישה והנחה להירקב במקומו, שאינו פוגע בקדושה, לבין הפסד בידיים. המשנה איננה מתייחסת לפגיעה בידיים, אלא להניחם לאיבוד. לכן השיקול היחיד הוא השיקול של בעלות האחרים על הפירות. יתכן וההתלבטות שלו היא בשאלה אם יש איסור לפגוע בקדושת הפירות, או רק שיקול של פגיעה בזכות האחרים בפירות.

ברם, יתכן וכוונתו שונה. כל פרי שאינו ראוי לאכילה אינו קדוש בקדושת שביעית (לדוגמא: ענבי הצינית). כשם שפירות שאינם בריאים לגוף אינם קדושים, גם פירות שאינם בריאים לנפש מאבדים את קדושתם. אם התורה מחילה קדושה על ירק, וחז"ל אוסרים אותו, בפועל הוא אסור באכילה, ועל כן הוא אינו שונה מכל פרי אחר שאינו ראוי למאכל אדם, ואינו קדוש. רבי אפרים מפרמיסלה מתלבט בזה:

משנה ראשונה שביעית פרק ח משנה א

צריך עיון אי שרי לעשות מלוגמא מן הספיחין האסורין, מי נימא כיון שאין עומדין עוד לאכילה שרי, או דילמא כיון דמדאורייתא שרו באכילה, וממילא חל עליהו איסור מלוגמא מדאורייתא, ולא מצו רבנן למישרי מה דאסור מדאורייתא? ממתניתין דקתני סתם 'כל שאינו מיוחד למאכל עושין ממנו מלוגמא' איכא למימר מה שאינו ראוי קאמר, דמעולם לא חל עליו איסור מלוגמא. והרמב"ם בחבורו פרק ה כתב: 'המיוחד למאכל אדם כגון חטים ותאנים וענבים אין עושין מלוגמא', והרי חטים אסורין עכשיו מגזרת ספיחין, ואפילו הכי אסורין, משמע כדפירשתי דלא מצי רבנן למשרינהו

כפי שלמדנו ביחידה 9, אסור להשתמש ביבול הראוי למאכל אדם לצורך דברים אחרים. מדאורייתא הספיחים הללו קדושים ומיועדים לאכילה, ועל כן אסור לעשות מהם תחבושות. אך חז"ל אסרו אותם באכילה. האם איסור יצירת התחבושות עומד בעינו? מצד אחד, לכאורה הייעוד שייעדה התורה עומד בעינו, גם אם חז"ל אסרו אותו. מצד שני, לכאורה האיסור נובע מהחובה לנצל את היבול בצורה המיטבית. אם אסור לאכול את הירקות, השימוש המיטבי אינו אכילה אלא שימוש אחר!

הגרש"ז משיב לשאלת הקול סופר:

חידושי מנחת שלמה שביעית פרק ה משנה ד

יתכן דאי נימא דהספיחין מותרים בהנאה אם כן אפשר דאסור להפסידן משום הפסד ההנאה, אך אפשר דכיוון דכל איסור ההפסד ילפינן מ"לאכלה" ולא להפסד, אם כן כל שאינו ראוי לאכילה לא מיתסר הפסד ההנאה

מצד אחד הגרש"ז מציע שאסור להפסיד את הספיחים מצד שניתן ליהנות מהם. מצד שני, הוא מציע באופן כללי שאין איסור להפסיד צמחיה שנועדה להנאה, ולא לאכילה.

הגרש"ז והמשנה ראשונה מניחים שהספיחים נאסרו באכילה בלבד, ולא בהנאה. נברר אם הנחה זו מוסכמת.

לסיכום:

המשנה (שביעית פרק ה, ד) מתייחסת לעקירת ירקות בשביעית. בירושלמי מבואר שהכוונה היא שהם נעקרים לפני שצמחו. התוספות יום טוב מסביר שאסור לעקור ירקות הקדושים בקדושת שביעית! הקול סופר תמה על כך: לכאורה האיסור הוא "לאכלה ולא להפסד". האם איסור זה חל על ספיחים שחז"ל אסרו את אכילתם? הוא עונה שמכיוון שמדאורייתא ירקות אלו ניתנו לאכילה, איסור התורה "לאכלה ולא להפסד" עומד בעינו. שימו לב שגם בשאלה וגם בתשובה הוא מתעלם מהאפשרות שאסור לפגוע בפירות השביעית מחמת קדושתם. נראה שהוא מניח שאיסור ההפסד נובע מהפגיעה בחברה, בלבד. החזון איש מתלבט אם יש הבדל בין תלישה והנחה להירקב, לבין פגיעה בידיים. יתכן ומתלבט אם יש איסור של פגיעה בפירות מצד קדושתם. ברם, יתכן וכוונתו שונה: יתכן וכל פרי וירק שאסור באכילה אינו קדוש בקדושת שביעית, שהרי הוא לא ניתן "לאכלה" (כמו כל פרי אחר שאינו ראוי לאכילה). במשנה ראשונה דן בשאלה אם מותר להשתמש בספיחים לשימושים שאסור לעשות בפירות שביעית (בהתאם לדברים שלמדנו ביחידה 9). הגרש"ז עונה לקול סופר שאסור להפסיד את הספיחים, מפני שעדיין ניתן ליהנות מהם מצד שניתן ליהנות מהם. מצד שני, הוא מתלבט שמא באופן כללי שאין איסור להפסיד צמחיה שנועדה להנאה, ולא לאכילה. הגרש"ז והמשנה ראשונה מניחים שהספיחים נאסרו באכילה בלבד, ולא בהנאה. נברר אם הנחה זו מוסכמת.

האם ספיחים אסורים בהנאה?

כפי שלמדנו, רבי עקיבא דורש את איסור הספיחים מהפסוק "מה נאכל בשנה השביעית". משמע שהטענה היא ביחס לאכילה, ולא בהכרח ביחס להנאות אחרות (עיינו בדברי הרב אוריאל עיטם ביחידה הקודמת, מדבריו יתכן להעלות סברא נוספת מדוע האיסור הוא רק באכילת הספיחים, ולא בהנאה מהם). מצד שני, אם הגזירה נועדה למנוע את איסור הזריעה, לכאורה כל צמח שימושי הנזרע וגדל באותה השנה אמור להיות כלול באיסור. לכאורה אם יש סיבה לגדל אותו, אדם עלול לעשות זאת, גם אם השימוש אינו לאכילה. שער המלך מוכיח ממקור הדרשה:

שער המלך הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה ד

ודע דהא דאסור ספיחים לרבי עקיבא נראה ודאי דהיינו דוקא באכילה, אבל בהנאה מותרים. וכן נראה מדברי התוספות וכל הפוסקים ז"ל, דלא הזכירו אלא איסור אכילה וזה מוכרח, שהרי מקרא ד'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית' נפקא, דהיינו דוקא אכילה

פוסקים רבים מעירים שראיתו היא אליבא דרבי עקיבא, ואין הלכה כמותו:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות יא

מה שכתב השעה"מ דספיחין מותרין בהנאה אין להוכיח מידי משום דקאי התם אדאורייתא ואליבא דרבי עקיבא אמנם שער המלך אומר שדבריו נאמרים על פי שיטת רבי עקיבא, הדורש את הפסוק "מה נאכל בשנה השביעית". אך ביחידה הקודמת עמדנו על כך שחכמים אינם חולקים על גדר הדין של רבי עקיבא, ומחלוקתם היא מהו מקור הדרשה בלבד.

לכאורה המשנה מזכירה את ההנאה מקש ותבן של שביעית:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ט הלכה ה

עד אימתי נהנים ושורפים בקש ובתבן של שביעית עד שתרד רביעה שנייה

לכאורה משמע שהמשנה מכירה בהנאה מקש ותבן של שביעית. יתרה מזו, הגמרא במסכת תענית שואלת מדוע חשוב להגדיר את הזמן של הרביעה השנייה, מה הנפקא מינה המעשית של העניין? אחת התשובות של הגמרא היא משנה זו:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ו עמוד ב

רב נחמן בר יצחק אמר: לבער פירות שביעית. דתנן: עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית - עד שתרד רביעה שנייה. מאי טעמא - דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, כל זמן שחיה אוכלת בשדה - האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה מן השדה - כלה לבהמתך מן הבית

הגמרא אומרת שנפקא מינה מעשית של הגדרת זמן הרביעה השנייה היא ביעור התבן והקש. משמע שלמעשה מותר ליהנות מתבן וקש של שביעית, ולנהוג בהם כפירות שביעית. עולה שהם אינם אסורים באיסור ספיחים. לכאורה מפני שאינם משמשים למאכל אדם. כמובן שלפי שיטת רש"י שלמדנו ביחידה הקודמת אין מכאן ראייה כלל. רש"י אומר שהחידוש של ספיחים אוסר את הספיחים אחרי הביעור בלבד. וכך נאמר בגמרא – שהתבן אסור בהנאה אחרי הביעור (כך גם מחד פאת השלחן בית ישראל סימן כה אות יח). בעלי התוספות מסבירים שאכן משנה זו סוברת שאין איסור ספיחים כלל:

תוספות מסכת תענית דף ו עמוד ב

עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית - פירוש בשנה שמינית וכו' וסבירא ליה כמאן דאמר ספיחי זרעים מותרים. ולרבי עקיבא דאמר ספיחי זרעים אסורים מקרא דהן לא נזרע ולא נאסוף ... צ"ל דמוקי לה ולבהמתך ולחיה וגוי בספיחי אילנות ... אבל ספיחי זרעים אסורים

בעלי התוספות מניחים כדבר פשוט שספיחים העומדים למאכל בהמה אסורים משום ספיחים. לפיכך יש להעמיד את המשנה הזו כשיטה הסוברת שאין איסור ספיחים כלל! אם כך, מפשט הגמרא עולה שספיחים העומדים למאכל בהמה אינם כלולים באיסור ספיחים. בעלי התוספות מבארים שהמשנה מניחה שאין איסור ספיחים כלל, מפני שסוברים שאיסור ספיחים אוסר אף ההנאה מן הספיחים.

שמה שאלתם את עצמכם מדוע ציטטנו את לשון המשנה מתוך הירושלמי? התשובה לכך היא שגרסתנו במשנה זו שונה:

משנה מסכת שביעית פרק ט משנה ז

מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה

השאלה איננה עד מתי, אלא מאימתי מותר ליהנות מהתבן בשנה השמינית. רוב הראשונים מבארים אותה בהתאם לגרסה זו:

רמב"ם על משנה מסכת שביעית פרק ט משנה ז

כשתרד רביעה שניה של מוצאי שביעית אז מותר ליהנות בתבן ובקש של שביעית

בכדי להבין את הדברים עלינו להעמיק בהלכות הביעור, בהם נעסוק ביחידות הבעל"ט. כך או כך, מצאנו מספר אפשרויות לדחות את הראיה ממשנה זו. בירושלמי על משנה זו מעלים את השאלה אם תבן וקש אסורים באיסור ספיחים:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ט הלכה ה

תבן של שביעית מה שיהא אסור משום ספיחים? רבי לוי שאל לרבי בא בר זבדי ושרי. אמר רבי זעירא: ואנא דלא סמכית עלי, אשתאלת לאילין דבית ברסנא, ואמרין: נהגין הוינא כנישין תבן מן ערובת שמיטתא, וכד מחסרין מייתא מן שורייא

פירוש ר"ש סירילאו לירושלמי שביעית פרק ט הלכה ה

מי אמרינן דאפילו באוכלי בהמה גזור ... דחשדינן ליה נמי שמא יזרע בשביעית כדי למכרה שחת, או תבן, או דילמא בכהאי גוונא לא גזור

מפירוש הר"ש סירלאו משמע שזו בדיוק התלבטות הירושלמי: האם גזרו את איסור ספיחים גם על מאכלי בהמה, או רק על מאכלי אדם? האם הפיתוי לזרוע מאכל בהמה חזק דיו להצדיק לגזור עליו? ברם, מדברי הפרשנים עולים מספר כיוונים אחרים: א. לירושלמי ברור שספיחים שאינם מיועדים למאכל אדם **אסורים**, אך תבן וקש חריגים בזה

הרב חיים ברלין - שו"ת נשמת חיים סימן קיד

לפי המסקנא בירושלמי מבואר **דרק תבן וקש אין בו משום ספיחים**, אבל שאר מאכל בהמה יש בהם משום ספיחים

כפי שנראה בהמשך, בלשון הרמב"ם יש מקום להתלבטות. אך מהאופן בו הרמב"ם מציג את ההלכה הזו ביחס לתבן בהחלט נשמע כדבריהם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ז

ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה, ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, שדה בור אין אדם נפנה לשם, ושדה ניר רוצה הוא בתיקונה, ושדה כרם אינו אוסר כרמו, ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה, וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו

ביחידה הקודמת למדנו את החלק הראשון של הלכה זו. משמעותה שלא גזרו על מקומות בהם אין חשש שאדם יזרע. הרמב"ם מביא את ההלכה של התבן יחד עם הספיחים הללו. משמע שכשם ששדה בור וניר חריגים בכך שאין חשש שזרע אותם, הוא הדין לתבן ולקש. אך אין ראייה מכאן לזרעים אחרים.
ב. לירושלמי ברור שספיחים שאינם מיועדים למאכל אדם **מותרים**, אך תבן וקש חריגים בזה

אמונת יוסף על הירושלמי שביעית פרק ו הלכה ה

נראה דהכא קא מיבעיא להו אי איכא איסורא דספיחים בתבן של שביעית, ואף על גב דבשאר אוכלי בהמה פשיטא דליכא האי איסורא, אפילו הכי מיבעיא ליה בתבן משום דעיקרו של תבן היא התבואה, ואיכא למימר: דכיון שהתבואה אסירא משום ספיחין נאסר התבן נמי מחמתה

ג. תבן שונה מיתר הספיחים לקולא ולחומרה, ולכן אין אפשרות להסיק ממנו ליתר הספיחים

חזון איש שביעית סימן י אות יב

ירושלמי שביעית פרק ט הלכה ה: תבן של שביעית מהו שיהא אסור משום ספיחין. מבעיא ליה דאף על גב דיש בו זרע, ואיכא למיחוש דאתו לזרוע בשביל התבואה, מכל מקום כיון דאסרינן ליה הזרע, שפיר אפשר למשרי את התבן דנמצא שאינו מרויח בזריעתו אלא התבן, ומשום תבן לא יזרע בשביעית ... ומסקינן דאין בה משום ספיחין וכמו שמותר המורסין, ולפי זה הא דתני לוקחין מורסין היינו אפילו יודע שבא מן הספיחין

זרעית התבן משתלמת יותר מספיחים אחרים, מכיוון שהיא מצמיחה תבואה. מצד שני, תבואה זו אסורה. אם התבואה אסורה והתבן מותר, האם יהיה פיתוי לזרוע אותה? החזון איש מסביר שזו ההתלבטות. המסקנה היא שהתבן אינו אסור משום ספיחים, אך כאמור, אין מכך ראייה ליתר הספיחים. דברי הרמב"ם שהובאו לעיל יכולים להסתדר גם עם דברי החזון איש.

אם כך, מסוגיית הירושלמי על תבן לא ניתן להביא ראייה כללית לשאלה אם איסור ספיחים חל על צמחים שאינם ראויים למאכל אדם.

כרכמין ותבלינים

יש סוגיה נוספת בירושלמי שיתכן ודנה בשאלה זו:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת מעשרות פרק ה הלכה ג

רבי ירמיה בעי: כרכמין מהו שיהו מותרין משום ספיחין? התיב רבי תנחום בר ירמיה: והתנינן והחשוד על השביעית אין לוקחין מהן פשתן אפילו סרוק. ופשתן לאו קיסמין הוא? אמר רבי חנינא: מפני זרעה רבי מנא אמר: אם מפני זרעה, והתנינן: החשוד להיות מוכר תרומה לחולין אין לוקחין ממנו מים ומלח. אית לך מימר מים ומלח מפני זרעו? לא, משום קנס, אף הכא משום קנס

רבי ירמיה שואל אם כרכמין נאסרו משום ספיחים. רבי תנחום רוצה להוכיח את הדין של כרכמין מפשתן. רבי חנינא דוחה את הראיה מפשתן, שכן לפשתן יש זרעים. רבי מנא אומר שהעניין אינו הזרע, אלא קנס שקנסו לא לקנות מהחשודים על השביעית, ללא קשר לקדושת השביעית.

אם כך לא ניתן להוכיח מהמשנה האוסרת לקנות פשתן לדין של כרכמין. אך מהי השאלה של כרכמין?

פירוש ר"ש סירלאו ירושלמי מעשרות פרק ה הלכה ג

כרכמין: נראה שהוא מין שזורעין אותו כמו שזורעין זרע פשתן לעשות ממנו טוייה כמו פשתן, וכיוצא בו. ופשתן לאו קיסמין?: ולא אוכל, והאי כרכמין נמי אפילו דמי לקיסמין, ולאו אוכל פשיטא דאסור. מפני זרעה: דזרע פשתן חזי לאכילה ודמי לשאר אוכלין ומשום הכי קנסוהו מה שאין כן בכרכמין דלא חזי זרעיה לאכילה

הר"ש סירלאו מבאר שהכרכמין הם כמו פשתן, זרע שזורעים לצורך מסחרי ולא לאכילה. אם כך, שאלת הירושלמי היא אם גזרו איסורי הנאה על מה שאינו זרע למאכל אדם. מסקנת הירושלמי היא שלא ניתן להוכיח מהדין של פשתן.

החזון איש מבאר באופן דומה:

חזון איש שביעית סימן י אות יב

פירוש כרכמין דבר שאינו מאכל לאדם ולא לבהמה, ואין קדושת שביעית נוהג בו... אפשר דספקו הוא משום שאין בהן קדושת שביעית לא גזרו עליהן משום ספיחין, אף על גב דאיסור ספיחין הוא משום עוברי עבירה דלמא יזרע מכל מקום לא גזרו אלא באלו שיש בהן קדושת שביעית; או דלמא שגזרו איסור ספיחין בכל, אי נמי כיון דאינו לאכילה לא מסרי נפשיהו עליה ולא אתו לזרוע בשביעית בשבילן

אך פירושים אחרים נאמרו בביאור הירושלמי:

פירוש רבי אהרן פולדא על ירושלמי מעשרות פרק ה הלכה ג

מהו שיהא מותר משום ספיחין: אם גדל בשביעית, מהו להתירו משום ספיחי שביעית, אם נאמר הואיל והן בפני עצמן אינם מאכל אינם נאסרים או לא?

ופשתן לאו קיסמין הוא: כעץ בעלמא ואינן מאכל, ואפילו הכי נאסרים, והוא הדין כרכומין? משום זרעה: דחיישינן שיקח ממנו הזרע של פשתן והוא מאכל קצת בני אדם

רבי אהרן פולדא (ה'תט"ו-ה'תצ"א). רב בקהילת פולדא שבגרמניה, הראשון מבין תלמידי החכמים האשכנזיים שכתב פירוש שיטתי ומקיף למסכתות התלמוד הירושלמי) מבאר שמדובר בכורכום המוכר לנו. מדובר בתבלין חזק שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו. חו השאלה: אם תבלינים, שאינם ראויים לאכילה בפני עצמם, אסורים באיסור ספיחים.

מלשון הרמב"ם ניתן לדייק שאכן סובר שתבלינים אינם קדושים בקדושת שביעית:

רמב"ם הלכות מעשר פרק יא הלכה יב

הנותן ... לשכנתו (מעמי הארץ) פת לאפות ותבשיל לבשל, אינו חושש לא משום מעשר ולא משום שביעית, מפני שאינה חשודה להחליף. במה דברים אמורים? בזמן שנתן לה שאור לעיסה ותבלין לקדרה, אבל אם לא נתן חושש משום מעשרות וחושש משום שביעית, ולפיכך אם היתה שנת שמיטה אסור שמא השאור מספיחי שביעית הוא

הרמב"ם פותח בשאור ותבלין, ומסיים בשאור בלבד! הרב קנייבסקי מדייק מכך שהרמב"ם סובר שכורכום אינו אסור באיסור ספיחים:

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות מעשר פרק יא הלכה יב

מלשון רבנו שדקדק לכתוב 'שמא השאור' משמע דבתבלין אין לחוש ... נראה דדעת רבנו דבתבלין אין איסור ספיחין, דהא בירושלמי סוף מעשרות בעי: כרכמין מהו שיהו אסורין משום ספיחין? ובעי למפשט מפשתן, ודחי דהתם משום זרעה או משום קנס, ולא איפשטא. וכרכום הוא תבלין, דהא כרכום מתרגמינן מוריקא, ומוריקא הוא תבלין כמבואר בהדיא בביצה י"ד א' כל התבלין כו' איכא בינייהו מוריקא פירש"י תבלין של מוריקא שיש קדרה שמתבלין אותה בכרכום [ואף על גב דרבנו כ' בפ"ז ממע"ש ה"כ דכרכום אינו אלא למראה אין כונתו שאין נותן טעם דהא סיים שם וכן כל כיו"ב מנותני ריח ומראה וטעם אלא משום שעיקרה יותר למראה נקט הכי] ואם כן הבעיא אם בתבלין גזרו איסור ספיחין, וכיון דהיא בעיא דלא איפשטא בדרבנן, דהא איסור ספיחין מדרבנן, נקטינן לקולא, שאין איסור ספיחין.

וברייתא דחולין (דף ו ע"א) דחושש לשאור ותבלין משום שביעית, צריך לומר דלצדדין קתני, ושביעית – קאי אשאור, ומעשר – קאי אתבלין

אמנם י"ל דכרכום הוא מהתבלין הפטורין ממעשר כמבואר בנדה נ"א ב' דדברים דלטעמא עבידי, אף דנקחין מכסף מעשר, מכל מקום פטורין ממעשר ואין מטמאין טומאת אוכלים, אבל תבלין החייבין במעשר [כמש"כ תוספות וראשונים שתבלין שראויין לאכילה גם בפני עצמן חייבין במעשר] י"ל דפשיטא דנוהג איסור ספיחין. ואם כן כאן דמייירי בתבלין החייבין במעשר צריך לנהוג בהן גם איסור ספיחין

הרב קנייבסקי מבאר שהרמב"ם אכן סובר שאין איסור ספיחים על תבלינים שאינם ראויים לאכילה בפני עצמם.

אסור ללקט ספיחים?

יתכן להביא ראייה מעניינת מסוגיה מפתיעה יותר:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ט הלכה א

רבי שמעון בן יוחי הוה עבר בשמיטתא, וחמי (ראה) חד מלקט שביעית. אמר ליה: ולית אסור, ולא ספיחין אינון? אמר ליה: ולא את הוא מתירן?! אמר ליה: ואין חבירי חלוקין עלי?! קרא עליו: 'ופורץ גדר ישכנו נחש', וכן הוות ליה ראשית נלמד את המוסר הגדול ממעשה זה. רבי שמעון בר יוחאי חולק על חכמים ואומר שהספיחים מותרים. אך הוא יודע שמעבר למחלוקת פרטית על הלכה זו או אחרת, יש את המערכת ההלכתית הכללית. ההלכה קובעת שגם אם רשב"י סובר משהו, ההלכה היא כדעת חכמים. לכן האדם שבחר לסמוך על רשב"י נמץ על ידו. הנזיפה אינה על עצם זאת שהוא עובר על ההלכה, שהרי רשב"י סובר שפעולתו איננה נוגדת את ההלכה. הנזיפה היא על פריצת הגדר – ההתעלמות מהמערכת של פסיקת ההלכה. לגופם של דברים: גם אחרי שנפסוק כחכמים, מיפתו של רשב"י מפתיעה. עד כה עסקנו באיסור אכילת הספיחים, והתלבטנו על איסור ההנאה מהספיחים. האם יש איסור ללקט ספיחים? הרמב"ם פוסק לאור הירושלמי שאכן לוקים על ליקוט ספיחים:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה ג

הירקות שדרך רוב האדם לזורעם בגנות, ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם, והמלקטן מכין אותו מכת מרדות.

הרדב"ז תמה על פסיקה זו:

רדב"ז הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה ג

לא ידעתי אם לקט ולא אכל, אמאי מכין אותו? וכי תימא: מלקט ואוכל קאמר, אם כן מי שלקט חבירו והוא אוכל אין מכין אותו, והא ודאי ליתא. וכי תימא: דגזרו על המלקט שמא יבא לאכול. אכילה גופה גזירה, ואנן ניקום ונגזור לקיטה אטו אכילה? ויש לומר: דחדא גזירה הוא

הרדב"ז אומר שככל הנראה ישנה גזירה האוסרת את ליקוט הספיחים, שנגזרה בד בבד עם הגזירה האוסרת את אכילת הספיחים.

החזון איש חולק על כך ואומר שגם הרמב"ם אינו מתכוון שלוקה על עצם הליקוט, אלא על האכילה שבדרך כלל תבוא בעקבותיו:

חזון איש שביעית סימן ט אות ד

חייבו חכמים לעקור את הספיחין האסורין שלא יחשדוהו שדעתו לאכלן ... והלכך כל ירק הנכנס לשביעית שנאסר משום ספיחין חייבוהו לעקור ... ומה שכתב רבנו (הרמב"ם) 'והמלקטן מכין אותו מכת מרדות', צריך לומר מלקטן לאוכלן, אבל לכאורה אינו לוקה עד שיאכלן

אך נשים נא לב היטב ללשונו הזהב של הרמב"ם: הרמב"ם אינו כותב שאסור ללקט את הספיחים! הוא אומר שהספיחים אסורים, והמלקטן חוטף מכות מרדות. יתכן והרמב"ם מדקדק היטב בלשון הירושלמי. אין איסור ללקט ספיחים. אכן מעולם לא נגזרה גזירה על כך! אך מי שמתעלם מדברי חכמים ובוחר ללקט את הספיחים, כמו שעשה אותו אדם, מלקים אותו. הגרש"ז מציע הסבר שונה, הממשיך רעיונות שלמדנו בעבר:

מעדני ארץ שביעית סימן ג אותיות ח - ט

אי לא שהתיר הכתוב פירות שביעית לאכילה היינו אומרים שהתורה אסרה את מלאכת הקצירה בשנה שביעית כמו בשבת, ורק מדגלי קרא שמותר באכילה ממילא מוכח דמשכחת שפיר מין קצירה שהיא מותרת ... ואתי נמי שפיר בזה דהנה בתורת כהנים אמרו 'את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית' ולכאורה קשה, דמהך קרא לא מוכח אלא איסור קצירה, ולא איסור אכילה! ולדברינו ניחא, דכיוון שהתורה אסרתן בקצירה, אמרינן דהיינו מפני שלא אפשר שתהא קצירתן למאכל

מספר פעמים עמדנו על העיקרון הזה: התורה אסרה קצירה. אם כך, כיצד קוטפים פירות או ירקות לאכילה בשביעית? התשובה היא שכוונת התורה היא "לא תקצור ... לאכלה". כלומר, אסור לקצור אלא אם כן הקצירה נעשית לצורך אכילה. מכיוון שאין אפשרות לאכול את הספיחים, ממילא כל קצירה אסורה! (אם כך, מדוע מקבל מכות מרדות מדרבנן, ואינו לוקה מן התורה? יתכן והטעם לכך הוא שהספיחים מותרים באכילה מן התורה, ואיסורם הוא מדרבנן בלבד).

אם כך, הצענו ארבעה כיוונים עקרוניים בביאור פסיקת הרמב"ם:

- א. מכות המרדות הם על המרד בדברי חכמים (כפי שעולה מפשט הירושלמי).
- ב. מכות המרדות הם על האכילה, לא על הליקוט (חזון איש)
- ג. חז"ל אסרו את ליקוט הספיחים, בד בבד עם גזירת הספיחים המקורית (רדב"ז).
- ד. הקוצר ספיחים עובר על "לא תקצור", שהרי קצירה זו איננה "לאכלה" (גרש"ז).

ואחר כל זה עולה השאלה: מדוע ישנה הנחה שאין שימוש בספיחים כלל? האם ניתן להסיק מכך שהספיחים אסורים גם בהנאה?
הרב קנייבסקי מתלבט בזה:

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה ב

והנה רבנו (הרמב"ם) כתב בסמוך (הלכה ג) דהמלקט ספיחין מכין אותו מכת מרדות, ואם נימא דמותר בהנאה, אמאי מכין אותו, והרי יכול ללקטן להנאה!
אמנם בחזון איש כתב ד'המלקטין', היינו שליקטן לאכילה אבל ברדב"ז נקט שכל המלקטן לוקה ...
אך כל זה יש לדחות, דהא דאסור ללקטן הוא משום דסתם מלקט לאכילה הוא, ולכן אסרום חכמים. וגם מה שהצריכו לעקור ספיחין הוא משום שלא יבואו לאוכלם, אבל אם באמת רוצה רק להנאה אפשר דמותר

וכאן הרב קנייבסקי מחזיר אותנו לחלק הראשון של היחידה. לפני שנמשיך בלשונו נבאר את ההתלבטות:

נניח שחז"ל אסורים לאכול ספיחים, אך אינם אסורים את ההנאה מהם.

בחצי הראשון של היחידה עסקנו בשאלה אם מותר להפסיד ספיחים. מצד אחד, הם ירקות שביעית! מצד שני, אסור ליהנות מהם.

ביחידה 9 עסקנו בשאלה לאלו שימושים מותר לנצל את פירות השביעית. למדנו שם שני קריטריונים מרכזיים: הנאתם וביעורם שווה, שווים לכל אדם. אם אסור לאכול את ספיחי השביעית, אך מותר ליהנות מהם, האם מותר להשתמש בהם בשימושים שאינם עונים על הקריטריונים שלמדנו שם?
לפני שהרב קנייבסקי מגיע לזה, הוא מכריע כחזון איש, שהאכלת בהמותיו אסורה, מכיוון שזו הנאה מספיק משמעותית לגרום לפיתוי לזרוע ספיחים:

יש לעיין איזה הנאה יכול ליהנות מהן. דאי להאכילם לבהמה, כבר כ' בחזון איש (סי' ט' סק"ו) דאסור, דשפיר שייך לגזור שיבא לזרוע כדי להאכילן לבהמתו ... ואי למוכרן לגוי, הרי אסור להאכיל פירות שביעית לגוי ... ואם לעשות רפואה הרי אסור לעשות מלוגמא מפירות שביעית ... וכן להסיקה תחת תבשילו, הרי אסור לשרוף פירות שביעית אך לפי מה שנסתפק מרן דאולי בספיחים כיון שאסרום חכמים מותר להפסידם אולי מותר ג"כ לעשות מלוגמא דטעם איסור מלוגמא הוא משום הפסד, אבל מרן לא הכריע בזה

לבסוף הוא מביא את הכרעת הרב אלישיב:

ומורי חמי שליט"א צידד, דדברים שדרך לזרוע, כגון למאכל בהמה וכי האי גוונא, אסור. אבל דברים שאין דרך לזרוע עבור זה מותר

ההתלבטות של הרב קנייבסקי מעניינת משלושה היבטים:

- א. בד בבד עם השאלה אם מותר ליהנות מספיחי השביעית עולה השאלה: מה האפשרות השנייה? אם אסור ליהנות מהם, האם מותר לפגוע אותם?
- ב. אם כל איסור השימוש לצרכי רפואה, בעירה וכדו' נובע מהתביעה לנצל את פירות השביעית באופן המיטבי, אם אין דרך טובה יותר לנצל אותם, האם יש מקום להתיר את השימושים הללו?
- ג. מה שעומד ברקע כל הדיון זו שאלת ההשתלמות. כלומר, כל איסור ספיחים מיועד לשכנע אנשים שאין טעם לזרוע את הספיחים, שהרי אין אפשרות להפיק מהם תועלת המצדיקה את ההשקעה של הזריעה. זהו גם הרעיון שעמד מאחורי דברי הרב ברלין והחזון איש ביחס לתבן וקש: האם אדם זורע חיטה כדי להפיק תבן? סביר שלא. אך יתכן וזרע צמחים אחרים, שאינם משמשים לאכילה, ובכל זאת רווחם רב! הצענו לעיל שהרמב"ם מונה את התבן והקש יחד עם ארבע השדות בהם ספיחים אינם נוהגים: הצד השווה שבהם, לא משתלם לאנשים לזרוע את הספיחים הללו, ולכן הם אינם אסורים באיסור ספיחים.
כפי שמביא הרב קנייבסקי, החזון איש מכריע לאור זאת:

חזון איש שביעית סימן ט אות יז

ומה שכתב הר"ש סירילאו שם דכל ירקות שדה אין בהן משום ספיחין תמוה מאד, דאין איסור ספיחין תלוי במאכל אדם, ואף מאכל בהמה אסורין משום ספיחין ... ולא הותר אלא מינים הזולין שאין רוב בני אדם זורעין, אבל ירקות שדה דתנן בפרק ג' דעוקצין דצריכין מחשבה, היינו משום דסתמן לבהמה, אבל שפיר יש לומר דרוב בני אדם זורעין לבהמה ופעמים זורעין אותן לאדם... אי אפשר לכייל כללא להתיר ספיחין של כל ירקות שדה ויש לעיין בירקות הזולין שהתירו חכמים אי נשתנה הדבר בדור מן הדורות ורוב בני אדם זורעין אותו אי אסור השתא משום ספיחין. וכן האסור משום ספיחין שהוזל לבני אדם ואין הרוב זורעין אותו אי הותר. ומסתברא דכל שתיקנו חכמים כעין דאורייתא תיקון ובדאורייתא אזלינן בתר שעתו... והטעם שחילקו חכמים בין חשובין וזולין מחייב הדבר דאזלינן בתר שעתו.

הר"ש סירילאו כותב שבאופן כללי אין איסור בירקות שדה, כלומר ירקות שלא מגדלים למאכל אדם. החזון איש אומר שאי אפשר לקבוע כלל, ואף אין ללמוד מדברי המשנה והברייתא! נחדד את המשמעות: ביחידה הקודמת למדנו את המשנה האומרת שפיגם וירבחים אינם אסורים משום שביעית. נניח שכיום יתגלה שימוש יקר מאוד בפיגם וירבחים. החזון איש יאמר שההלכה שנאמרה בזמנו על הפיגם והירבחים כבר איננה רלוונטית. מכיוון שהמשנה אינה מתכוונת לומר שפיגם וירבחים מותרים, אלא שירקות שאנשים אינם רגילים להשקיע בגידולם אינם אסורים משום ספיחים. אם כיום השימוש בצמחים משתנה, ממילא היחס של ההלכה אליהם ישתנה בהתאם.

למעשה המשמעות היא שהחזון איש אוסר בשימוש, ולא רק באכילה, את כל הספיחים שאנשים רגילים לגדל. משמע שאם אנשים אינם רגילים לגדל אותם, הם מותרים בהנאה, אך אין בכך חידוש: ירקות שאנשים אינם רגילים לגדל מותרים גם למאכל אדם, כפי שלמדנו ביחידה הקודמת!

הציץ אליעזר מתחשב בדעת החזון איש, ומכריע על ספיחים המיועדים למאכל בהמה:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן ס

השאלה היא. שנשאל נשאל מבן משק דתי בדבר הזרעין שמאכילין לבהמה שדרכם לזרעם בכל שנה אם יש בהם איסור ספיחין, דאם כן הא אסורים לתתם לבהמה לפי הנראה אין הוכחה מפורשת מהתלמודין לאסור גם ספיחין של אוכלי בהמה ... ובאשר על כן נלפענ"ד שאם כי קשה להתיר לתלוש ספיחי המאכלי בהמה ולהאכילם בידיים לבהמותיו, ובפרט שהוא רק משום רווחא ומניעת הפסד, אבל נראה דיש שפיר להתיר לשלוח את הבהמות על פני השטח ושיאכלו מזה מאליהם, כי באופן זה יש לנו נוסף להאמור, גם דעת ראשונים הסוברת בנוגע לספיחי שביעית בכלל, שלא רק במוצ"ש בהמה רועה כדרכה (כלשון הרמב"ם) אלא אפילו בשביעית עצמה מותר גם כן בכזאת שבהמה תהא רועה כדרכה ... ואם כן יש על כל פנים להקל בזה גם בשביעית במאכלי בהמה שעל עצם האיסור בזה גם כן נחלקו הפוסקים בדיעותיהם. הציץ אליעזר אוסר לתלוש ולהאכיל את הבהמות, אך מתיר לשלח את הבהמות לשדה לאכול את הספיחים.

הגרש"ז מכריע אחרת:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות יא

בדין ספיחין אם גזרו בהם חכמים גם איסור הנאה מצינו לכאורה כמה סתירות בדבר, ולכן נראה לענ"ד לומר דבהני דקיימי לאכילה לא אסרו אלא באכילה ולא בהנאה ... אבל אוכלי בהמה או מיני צובעין שפיר גזרו בהם חכמים איסור ספיחין אף לענין הנאה חוץ מתבן וקש ... ומכל מקום נראה דמיני צמחים שאין עליהם קדושת שביעית אף על גב שרגילים לזרעם ושייך שפיר הטעם של גזירת ספיחין כמו פרחי נוי וכדומה [אם ננקוט דלא נוהגים בהם קדושה] אפילו הכי משמע ברמב"ם (ד, טו) דלא נוהג איסור ספיחין אלא בדבר שגם נוהג בו קדושת שביעית.

הגרש"ז מתבסס על שתי נקודות:

- א. אנשים לא ישקיעו לגדל ירקות שמיועדים לאכילה אם אסור לאכול אותם, אלא רק ליהנות מהם. מצד שני, משמע מהירושלמי (שדן בשאלה של קש ותבן) שיש יותר מקום לאסור את הספיחים המיועדים מראש למאכל בהמה מאשר ספיחים המיועדים בעיקר למאכל אדם.
- ב. ביחידה הקודמת נגענו בשאלת היחס בין איסור ספיחים וקדושת שביעית. מהרמב"ם עלה שירקות שאינם קדושים בקדושת שביעית אינם אסורים באיסור ספיחים. הגרש"ז משתמש ביסוד הזה להכריע שאין איסור הנאה בספיחים שאינם קדושים בקדושת שביעית (למרות שכמובן שאסור לזרוע אותם).

יש לציין שבמקום אחר הגרש"ז מכריע אחרת:

שלחן שלמה עמוד קלא

אין איסור ספיחים במאכל בהמה

לסיכום:

הפסד הספיחים

המשנה (שביעית פרק ה, ד) מתייחסת לעקירת ירקות בשביעית. בירושלמי מבואר שהכוונה היא שהם נעקרים לפני שצמחו. התוספות יום טוב מסביר שאסור לעקור ירקות הקדושים בקדושת שביעית! הקול סופר תמה על כך: לכאורה האיסור הוא "לאכלה ולא להפסד". האם איסור זה חל על ספיחים שחז"ל אסרו את אכילתם? הוא עונה שמכיוון שמדאורייתא ירקות אלו ניתנו לאכילה, איסור התורה "לאכלה ולא להפסד" עומד בעינו. שימו לב שגם בשאלה וגם בתשובה הוא מתעלם מהאפשרות שאסור לפגוע בפירות השביעית מחמת קדושתם. נראה שהוא מניח שאיסור ההפסד נובע מהפגיעה בחברה, בלבד. החזון איש מתלבט אם יש הבדל בין תלישה והנחה להירקב, לבין פגיעה בידים. יתכן ומתלבט אם יש איסור של פגיעה בפירות מצד קדושתם. ברם, יתכן וכוונתו שונה: יתכן וכל פרי וירק שאסור באכילה אינו קדוש בקדושת שביעית, שהרי הוא לא ניתן "לאכלה" (כמו כל פרי אחר שאינו ראוי לאכילה). במשנה ראשונה זן בשאלה אם מותר להשתמש בספיחים לשימושים שאסור לעשות בפירות שביעית (בהתאם לדברים שלמדנו ביחידה 9). הגרש"ז עונה לקול סופר שאסור להפסיד את הספיחים, מפני שעדיין ניתן ליהנות מהם מצד שניתן ליהנות מהם. מצד שני, הוא מתלבט שמא באופן כללי שאין איסור להפסיד צמחיה שנועדה להנאה, ולא לאכילה. הגרש"ז והמשנה ראשונה מניחים שהספיחים נאסרו באכילה בלבד, ולא בהנאה. נברר אם הנחה זו מוסכמת.

האם ספיחים אסורים בהנאה?

הבאנו מספר ראיות לדיון בשאלה זו:

- א. **מקור איסור ספיחים – מה נאכל:** שער המלך אומר שמקור איסור ספיחים לרבי עקיבא הוא מהפסוק "מה נאכל בשנה השביעית". אם כך, איסורו כולל איסור אכילה בלבד. הגרש"ז אומר שאכן ניתן להכריע כך לשיטת רבי עקיבא, אך לא לשיטת חכמים. ברם, מלשון מדרש ההלכה (שלמדנו ביחידה הקודמת) נשמע שאין מחלוקת על גדרי איסור ספיחים, אלא על המקור בלבד. אם כך, מה שנכון לשיטת רבי עקיבא (מדאורייתא) נכון לשיטת חכמים (מדרבנן).
- ב. **עד מתי נהנים ושורפים קש ותבן:** זה לשון המשנה, כפי שהיא מובאת בירושלמי, וכן במסכת תענית בבלי. משמע שמותר ליהנות מהתבן והקש עד שעת הביעור. לפי רש"י כמובן שאין ראייה, שהרי רש"י סובר שאיסור ספיחים מתחיל בביעור. בעלי התוספות אומרים שדברי הגמרא נאמרו לשיטה הסוברת שאין איסור ספיחים כלל. משמע שהם סוברים שאיסור ספיחים **בהכרח** כולל איסור על מאכל בהמה (כתבן וקש), אחרת היו יכולים להציע שדעה זו סוברת שיש איסור ספיחים, אך לא למאכל בהמה. גרסתנו, וכך מפרש הרמב"ם, הפוכה במשנה זו. לפי גרסתנו משנה זו עוסקת בזמן בו מותר להתחיל ליהנות מקש ותבן בשמינית.
- ג. **בירושלמי שואלים אם קש ותבן אסורים באיסור ספיחים:** ברם למדנו ארבעה פירושים לשאלת הירושלמי:

1. ר"ש סירלאו: זו בדיוק השאלה: האם ספיחים אסורים בהנאה.
 2. הגר"ח ברלין: לירושלמי ברור שספיחים שאינם מיועדים למאכל אדם **אסורים**, אך תבן וקש חריגים בזה.
 3. אמונת יוסף: לירושלמי ברור שספיחים שאינם מיועדים למאכל אדם **מותרים**, אך תבן וקש חריגים בזה.
 4. חזון איש: קש ותבן שונים מכל הספיחים האחרים, לקולא ולחומרה, ולכן אין אפשרות להסיק מהם לשום כיוון.
- ד. **כרכמין ותבלינים**: בירושלמי מסכת מעשרות (ה, ג) דנים על היחס בין כרכמין ופשתן.
- הר"ש סירלאו והחזון איש מסבירים שהדיון הוא בשאלה אם גזרו איסור הנאה על מה שאינו נזרע למאכל אדם. רבי אהרן פולדא מסביר שמדובר בכורכום. השאלה היא אם תבלינים שאינם ראויים לאכילה בפני עצמם אסורים באיסור ספיחים. הרב קנייבסקי מדייק מהלכה אחרת ברמב"ם שהוא אכן סובר שתבלינים אינם אסורים באיסור ספיחים!
- ה. **האיסור ללקט ספיחים**: בירושלמי מסופר שרבי שמעון בר יוחאי נזף באדם שליקט ספיחים. הרמב"ם פוסק שהמלקט את הספיחים לוקה מכות מרדות! לכאורה אם מותר ליהנות, ודאי שמותר ללקט! אם כן, משמע שאסור ליהנות מספיחים.
- למדנו מספר ביאורים לפסיקתו של הרמב"ם:
1. מכות המרדות הם על המרד בדברי חכמים (כפי שעולה מפשט הירושלמי).
 2. מכות המרדות הם על האכילה, לא על הליקוט (חזון איש).
 3. חז"ל אסרו את ליקוט הספיחים, בד בבד עם גזירת הספיחים המקורית (רדב"ז).
 4. הקוצר ספיחים עובר על "לא תקצור", שהרי קצירה זו איננה "לאכלה" (גרש"ז).
- הרב קנייבסקי מתלבט אם להסיק מאיסור הליקוט לאיסור הנאה.
- מעבר לכך הוא מתלבט בשאלה הבאה: אם אסור לאכול את ספיחי השביעית, אך מותר ליהנות מהם, האם מותר להשתמש בהם בשימושים שאינם עונים על הקריטריונים שלמדנו שם?

בפסיקה למעשה:

שיקול שהנחה חלק מהפוסקים הוא שיקול ההשתלמות. האם משתלם לזרוע ספיחים שאינם משמשים למאכל אדם? אם לא, טעם איסור ספיחים אינו שייך.

לאור זאת, הרב אלישיב אוסר להשתמש באופן למענו נזרע, ומתיר להשתמש בשימושים שבדרך כלל לא זורעים את הצמחים הללו עבורם.

החזון איש אוסר בשימוש, ולא רק באכילה, את כל הספיחים שאנשים רגילים לגדל. משמע שאם אנשים אינם רגילים לגדל אותם, הם מותרים בהנאה. ברם, ביחידה הקודמת למדנו שספיחים שאנשים אינם רגילים לזרוע אינם כלולים בגזירה, ומותר גם לאכול אותם! (אגב הדברים יש הערה: יש לבחון את מצב השוק בכל תקופה. יתכנו זרעים שבימי חז"ל לא היה בהם שימוש, ובימינו יש, וכן להיפך).

הציץ אליעזר אוסר לתלוש ולהאכיל את הבהמות, אך מתיר לשלח את הבהמות לשדות לאכול את הספיחים.

הגרש"ז בתחילה מציע הבחנה: אין איסור הנאה בספיחים שאינם קדושים בקדושת שביעית. גם באלו הקדושים, יותר שייך לאסור ספיחים המיועדים למאכל בהמה, מאשר לאסור ספיחים המיועדים למאכל אדם לשימוש כמאכל בהמה.

אך למעשה הוא מקל ופוסק שאין איסור ספיחים על מאכלי בהמה כלל.

ביחידה זו השלמנו את עיסוקנו ביחידה ספיחים.
ביחידה הבאה נעבור להלכות ביעור פירות השביעית.

קרן קיימת לישראל
K K L - J N F

מעקרונות הקק"ל: אל תקטוף!
הגרש"ז אומר שאסור ללקט את הספיחים, אם קטיף זה אינו "לאכלה". כאשר הספיחים הם של כולם, אין היתר לקטוף אותם!
דבר דומה יש לקק"ל בשמירה על המרחבים הביוספריים.
כדי לשמר את הטבע, הקימו הגופים הירוקים בעולם, בשיתוף עם הממשלות, פארקים לאומיים ושמורות טבע. אלה הם חבלי ארץ אשר מוכרזים כאזורים מוגנים מפני פעילותם ההרסנית של בני האדם. פקחים אחראים על פי חוק להגן על המאזן האקולוגי, על הנוף, ועל החי והצומח שבשמורה. לאנשים אסור לצוד בה או לקטוף פרחים, מוגבלת הרשות להבעיר אש או לנהוג בכלי רכב, וכמובן שאסור לעסוק בעיבוד חקלאי, בבניה, או בהקמת מפעלי תעשייה בתחומי השמורה.

למידע נוסף על מרחבים ביוספריים ומשמעותם:

https://www.kkl.org.il/kkl_jnf_and_the_community_biospheric_space/